

**ЕКОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА ЯК ПРЕДМЕТ
МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

Рубцова М.Ю.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародного бізнесу Інституту міжнародних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Прискорене наростання екологічних протиріч в соціо-еколого-економічних системах різних рівнів диктує необхідність формування відповідних систем управління процесом забезпечення екологічної безпеки. Без перебільшення можна стверджувати, що саме криза управлінської діяльності є однією з головних причин нестримного наближення екологічної катастрофи. Екологічна небезпека – це можливість настання негативних або катастрофічних подій, обумовлених дією факторів екологічної небезпеки. Більш конкретно небезпека природного або техногенного походження визначається як можливість виникнення явищ або процесів, здатних завдати шкоди і вражати людей, наносити матеріальний збиток, руйнівню діяти на навколишнє середовище людини.

Дослідження екологічної безпеки вимагає використання міждисциплінарного підходу, що базується щонайменше на п'яти основних підходах — функціональному, системному, ноосферному, синергетичному а діяльнісному:

1) Функціональний підхід розглядає природу і діяльність людини в якості зовнішніх по відношенню один до одного. Відповідно до цього підходу розробляються гранично допустимі норми антропогенного впливу на природне середовище, а забезпечення безпеки зводиться до їх встановлення.

2) Системний підхід виражається в концепції сталого розвитку. Взаємовідносини між людством і природою виступають як складна система. Основна увага звернена на дотримання параметрів оптимального стану. Екологічна безпека впливає з підтримання режимів оптимального сталого розвитку.

3) В основі ноосферної концепції закладено принцип цілісного підходу. Єдність біосфери і людства при цьому виступає фундаментальним положенням. Небезпеки, надзвичайні ситуації, кризи пояснюються як наслідок порушення цієї єдності. Вони виникають в силу неусвідомленості, стихійного розвитку. Тому вирішення проблем забезпечення екологічної безпеки зводиться до свідомого регулювання взаємовідносин людства з біосферою. Ноосферна концепція розглядає екологічну безпеку на глобальному рівні. *Перевагою цієї концепції* є усвідомлення чіткої залежності екологічних проблем від діяльності людини, а їх вирішення - від розумної її організації. *Недолік концепції* - ідеалізація розуму людини, її здатності управляти власним розвитком і розвитком біосфери.

4) Синергетичний підхід розглядає безпеку як рівноважний стан системи. Факторами небезпеки виступають зміни режимів розвитку процесів на екстремальні, які ведуть до порушення рівноважного стану системи, що загрожує їй деградацією. Застосування синергетичного підходу в галузі екологічної безпеки дозволяє переводити непрогнозовані наслідки людської діяльності в прогнозовані, більш адекватно враховувати особливості розвитку природних і техноприродних процесів, що забезпечують більш високу безпеку діяльності.

5) Діяльнісний підхід виходить з того, що ніяких небезпек, незалежних від людини та її діяльності, в природних системах не існує. Безпека залежить не від властивостей матеріалу, а від наявності або відсутності у людини методів і засобів роботи з ними.

Н. Резнікова розрізняє чотири форми екологічної безпеки[3, с.189].

Перша форма — екологічна безпека як соціальна мета. У цьому сенсі екологічна безпека збігається з метою сталого розвитку.

Друга форма — екологічна безпека як соціальна норма. У цьому випадку екологічна безпека виступає як соціальна цінність, інтегрована в масову свідомість.

Третя форма — екологічна безпека як стан соціо-техно-природної системи. У такому розумінні екологічна безпека має системний характер.

Четверта форма — екологічна безпека як соціальний інститут.

П'ята — екологічна безпека як інституціональна форма - це певний якісний стан суспільних відносин у галузі природокористування і охорони навколишнього природного середовища, яке виражається в політико-правовій захищеності інтересів особистості, суспільства і держави від несприятливих впливів, що створюють реальну загрозу здоров'ю людей та функціонуванню екосистем, що передбачає якісно нову стратегію його державно-правового регулювання.

До закінчення холодної війни міжнародна безпека в основному розглядалася в рамках традиційного підходу і визначалася як військовий захист території. Військовий вимір безпеки є державо-центричним. У центрі уваги знаходиться територія і суверенітет держави. Захищати потрібно саме державу, тобто об'єктом безпеки є держава. В якості загроз розглядається все те, що містило в собі небезпеку для держави та державного суверенітету. Суб'єктом безпеки знову є держава, тому основні загрози походили від дій певних держав. Причинами військового конфлікту можуть бути погіршення стану навколишнього середовища або виснаження певного ресурсу. В якості прикладів можуть бути приведені конфлікти між Єгиптом, Ефіопією і Суданом через річку Ніл, між Туреччиною, Іраком і Сирією через річки Тигр і Євфрат, між Ізраїлем і Йорданією через річку Йордан, між Індією і Бангладеш через річку Ганг. Найбільш радикальні прихильники цього підходу бачать однією з основних причин Арабо-Ізраїльської війни 1967 року виснаження водних ресурсів в регіоні [2, с.137]. Погіршення стану

навколишнього середовища може розглядатися не як самостійний фактор, а в якості супутнього елемента конфлікту, що вносить певну частку ускладнення в його розвиток.

У свою чергу, погіршення стану навколишнього середовища може стати результатом військового міждержавного і внутрішньодержавного конфлікту. Найбільш наочною теоретичною ілюстрацією такого зв'язку може служити приклад військових дій із застосуванням ядерної зброї та наслідків такої війни, починаючи з радіоактивного забруднення території (як це сталося в Японії в 1945 році) і закінчуючи гіпотетичним настанням ядерної зими. Практичним прикладом може служити військова операція в Перській затоці 1991 року, коли докілью регіону було завдано істотної шкоди в результаті навмисного підпалу Іраком нафтових свердловин і скидання нафти в Перську затоку.

Прихильники традиційного військового підходу до поняття безпеки, що допускають певною мірою його розширення і включення в число загроз екологічних чинників, вказують на недоведеність і не повну обґрунтованість включення в концепцію безпеки нових змінних. Вони згодні з тим, що екологічні чинники у разі конфлікту додають напруженості і посилюють існуюче кризове становище. Вони припускають, що напруженість, яка слідує за екологічними проблемами, може спровокувати конфлікт. Однак самі екологічні фактори не включалися ними в число тих суттєвих елементів, які могли б призвести до міждержавного конфлікту. Концепція традиційної екологічної безпеки в даний час знаходить застосування в країнах Півдня[6, с.25].

Однак традиційні підходи до безпеки не тільки не змогли передбачити закінчення холодної війни, але і показують нездатність виконання прогностичної функції в багатьох ситуаціях після її закінчення. Причина цього, на думку прихильників нових підходів, полягає в тому, що розміщення держав в центрі концепцій безпеки вже не відповідає їх реальній ролі у світовій системі. Тому все більша кількість дослідників закликає до розвитку

більш системного підходу щодо безпеки, що переходить від розгляду державної безпеки до більш спільних загроз існування людини та шляхів захисту від цих загроз. В даний час все більше поширюється думка, що необхідно приділяти більшу увагу не безпеці держав, яка підтримується військовими засобами, а рівності в розподілі ресурсів, охорони навколишнього середовища, прав людини і охорони здоров'я. Зараз набагато більш актуальними стають загрози, пов'язані з деградацією довкілля, голодом, неконтрольованим зростанням і всезростаючим ступенем міграції населення, міжнародним і внутрішньодержавним тероризмом, нерівністю в економічному розвитку держав, виробництвом і розповсюдженням наркотиків.

Передумови розвитку нових концепцій безпеки проявилися в середині ХХ ст., коли навколишнє середовище вперше потрапило в поле зору політиків і фахівців в галузі безпеки. На уточненні концепції міжнародної безпеки наполягала комісія під керівництвом В. Брандта: «Важливим завданням конструктивної міжнародної політики є розробка нового, більш всеосяжного змісту поняття «безпека», яке в меншій мірі зводилося б до чисто військових аспектів. У глобальному контексті істинна безпека не може бути забезпечена шляхом нарощування озброєнь — зміцнення оборони у вузькому сенсі цього слова, а лише шляхом створення головних передумов для мирних відносин між державами і в процесі вирішення не тільки військових, а також і невійськових проблем, що загрожують державам».

Тоді особливу увагу привернули питання, пов'язані з демографією і природними ресурсами. У 1970-і рр. обговорювалася тема можливого економічного і політичного протистояння, викликаного нерівномірним розподілом природних ресурсів, їх виснаженням в певних регіонах світу (насамперед у Європі та США), і в той же час постійно зростаючими потребами населення деяких регіонів в енергоресурсах. Підкреслювалася наявність взаємозв'язку між факторами навколишнього середовища і безпекою. П. Браун вважає, що: «Метою міркувань про національну безпеку

повинні бути не пошуки методів максимізації військової могутності, а виявлення засобів максимізації (істинної) безпеки держави. Якщо не зберегти біологічних основ світової економіки, то довгострокові перспективи її розвитку будуть затьмарені. Якщо перехід на нові джерела і технічні засоби виробництва енергії не буде завершений до моменту, коли почнуть виснажуватися запаси нафти в надрах планети, то жорсткі економічні негаразди є неминучими» [4, с.24].

З тих пір перелік загроз ще більше розширився. Річард Ульман в 1983 році запропонував оновлене розширене визначення терміна «загроза національній безпеці», яке вже тоді охопило загрози, пов'язані зі зміною навколишнього середовища. Згідно з висновками Ульмана, загроза національній безпеці - це явище, дія, подія або їх ряд, які можуть спровокувати різке або поступове погіршення рівня життя жителів держави, а також можуть скоротити поле політичних альтернатив, які доступні уряду держави та недержавним гравцям. Таким чином, вже на початку 1980-х рр. в роботах фахівців в галузі безпеки можна було простежити зміщення акцентів у визначенні того, кого необхідно убезпечити. Так, Річард Ульман в якості об'єкта захисту вже тоді визначав не тільки держави та уряди, але й населення, що означало акцент на людину як частину населення [4, с.25].

Список використаних джерел:

1. Гайдуцький І.П. Інвестування низьковуглецевої економіки: теорія, методологія, практика: Монографія / І.П.Гайдуцький. – К.: ТОВ «Інформаційні системи», 2014. – 374 с.
2. Экологические проблемы стран Азии и Африки / Под ред. Д.В.Стрельцова Р.А. Алиева. – М.: Аспект Пресс, 2012. – 271 с.
3. Резнікова Н.В. Глобальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин. –К.: ТОВ «Видавництво «Консультант», - 2017. – 540 с.

4. Резнікова Н.В. Глобальні і регіональні екологічні проблеми. –К.: Вістка, — 2016. – 324 с.
5. Reznikova N. Transnationalization as an aggravator of the nature use problem: challenges on the way to sustainable development / N.Reznikova // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки»: збірник наукових праць (електронне видання). – №7. – 2016. – Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/issue/view/163
6. Reznikova N. Ecological imperatives for extension of globalization processes: problem of economic security /N.Reznikova // Інвестиції: практика та досвід. - 2016. - № 21. - С. 23-26.
7. Rylach N. M. Formation innovative paradigm: retrospective and present / N.M. Rylach // Actual problems of international relations. — Vol.1, No.127 (2016). — Mode of access:<http://journals.iir.kiev.ua/index.php/apmv/article/view/2953>
8. Рилач Н. М. Інформаційно-комунікаційні технології як пріоритетний фактор становлення постіндустріальної економіки / Наталія Михайлівна Рилач. // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2013. – №112. – С. 174–179.
9. Рилач Н.М. Перспективи реалізації в Україні інноваційної економічної моделі: глобальний підхід // Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки». – 2018. – № 13 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/ec_n/article/view/3406/3081